

Edičně textologická pravidla pro vydávání českých spisů J. A. Komenského

Sestavili A. Škarka a S. Králík

Základní hlediska

Edice díla J. A. Komenského je edice *vědecká*. Má sloužit bádání historickému, literárněhistorickému, filosofickému, pedagogickému, jazykovědnému a ovšem také bádání o dějinách věd přírodních. Takovému cíli nejlépe vyhovuje vydání, které původní text *transkribuje*, nereprodukuje jej paleograficky věrně.

Za základ vydání každého spisu je vzat pokud možno *autentický* text Komenského, většinou vydání “poslední ruky”, u děl za života Komenského nevydaných především autograf, autorizovaný opis, resp. rukopis jinak nejspolehlivější a nejpřesnější. Volbu výchozího textu prokonzultuje editor s redakcí edice. Je-li text zachován v několika autorských verzích, uvádějí se textově závažné varianty spisu v kritickém aparátě pod čarou, resp. v příloze. Přitom se přihlíží k těmto skutečnostem:

a) České spisy Komenského (projevy literární i jiné písemnosti) zabírají sice zhruba dobu šedesáti let (1611 – 1670), avšak mezi jazykem děl raných a děl stařeckých není podstatných rozdílů; jde jen o odchylky významu podružného.

b) Jazyk i pravopis spisů Komenského se začleňuje do jazykové a pravopisné soustavy, jak se vyvinula a do jisté míry i ustálila ve vrcholných projevech té doby, především ve spisech jednoty bratrské (v Kralické bibli) a okruhu Veleslavínova. Jazyková norma a podobně i pravopis té doby připouštěly ovšem jistou variabilitu mluvnickou (např. dialektismy) i pravopisnou. Tak se i v jazyce Komenského (především v rukopisech) objevují různé hláskové podoby jednoho a téhož slova, moravismy (zvláště v lexiku) apod., a zčásti kolísá též grafika. Edice reprodukuje text zvolené předlohy tak, aby zůstala zachována **zvuková stránka jazyka, tvarová podoba slov** apod. (nelze tedy dobovou podobu jazyka předlohy potlačovat, resp. ji normativně vyrovnávat nebo modernizovat). Grafické jevy, pokud neobrazují některé skutečnosti jazykové (např. dobovou nebo nářeční výslovnost), transkribují se do dnešního grafematického systému (srov. dále). Jen nepatrná část spisů Komenského se dochovala v *autografech*¹; většinou jde o *opisy*. Některé z nich vznikly sice pod dozorem Komenského a byly jím víceméně korigovány, jiné však vznikly bez jeho vědomí a kontrolovány jím nebyly. Ani všechny tištěné práce Komenského neprošly jeho korekturou, ba některé z nich byly tištěny i bez jeho vědomí (např. Truchlivý). Dnes nelze zjistit, které práce Komenský korigoval sám a které opravovali jen tiskárenští korektoři (i ti se řídili v podstatě týmiž zásadami jako Komenský, proto může jít v jazyce i v pravopise jen o rozdíly nepatrné a nepodstatné.

Zásady transkripce

I. Komenský užíval tzv. pravopisu *bratrského*.

A. Dobové grafické konvence pro určité hlásky se nahrazují (v slovech domácích i cizích) znaky dnešní grafematické soustavy. Transkribuje se tedy:

w jako **v**, např. *o[w]ěcuj - osvěcuj, w[ü]li - vůli* (**w** se však ponechává ve vlastních jménech německého původu, která nenabyla české podoby);

ff (nedůsledně, hlavně v raných tiscích, vedle **f**) jako **f**, např. *w hauffjch - v houfich, ffra]jek - frašek, filozoffy - filozofy, Wickleff - Viklef;*

] jako **s**, např. *]*

s], **]]**, **š**, **ś** jako **š**, **š**, např. *S]elmau - šelmou, potě]]enj - potěšení,]]techetnau - šlechetnou, oblečeš - oblečeš, piš - piš,*

]

ś] jako **šs**, např. *towaryś]twj - tovaryšství;*

ś]] jako **šš**, např. *neywyś]]j - nejvyšší;*

cz, **cž**, např. užívané jen v některých opisech jako **c**, resp. **č**. (*czwjićiti - cvičiti, w]]jecko - všecko, wěczy - věci, ucžiti - učiti*);

g jako **j** v slovech českých a v často užívaných slovech latinského původu, např. *ag - aj, s připogenjm - s připojením,*

angel - anjel, ewangelium - evanjelium;

g (s tečkou, v nežřídka, zvl. v málo obvyklých slovech cizího původu, také bez tečky) jako **g**, např. z *'gleychu - z gleychu, 'grunty - grunty, En 'gad - Engad; Gabryel - Gabriel, ge|ty - gesty, Og - Oj²;*

qu jako **kv** v zčeštěných slovech cizího původu, např. *quadrát - kvadrát;*

l, l (tvrdé a netvrdé) jako **l** (dvojí se v době Komenského psalo už jen ze setrvačnosti, v rozlišování se dělaly chyby; ačkoli Komenský pocházel z kraje a nářečí, kde se rozdíl mezi obojím *l* ještě dnes zachovává, není *l, l* ani ve všech jeho autografech důsledně a správně rozlišováno; proto se bude psát jen *l*);

rž (užívané jen v některých spisech) jako **ř**, např. *pržedně - předně, stržedně - středně, k spatřowánj - k spatřování;*

ti, di někdy jako **t', d'**, zvl. uprostřed slova, nikoli však důsledně, např. *křestian|kau - křestanskou, odpovědi - odpověď;*

y (jako druhý komponent diftongu, hlavně ve vydáních před amsterdamským obdobím) jako **j** (*ay - aj*), *neymileg|j - nejmilejší, ceych - cejch, neyplně|jho - nejplnějšiho*), jako **i**, a to: ve spojení *l*; po *c* a po *s*, *z* podle dnešního pravopisného úzu, např. *cyzoložný - cizoložný, cyzý - cizí, wymocy - vymoci, g|y - jsi, pro|ýme - pro|ýme, mrzý - mrzí;*

j jako **í**, např. *obrácenj - obrácení, gegjho - jejího;*

v na počátku slov, ve složeninách na počátku druhého komponentu a v předložce **u** jako **u**, např. *vmy|lem - umyslem, vkladů - ukladů, v|ta - usta, vpěnj - upění, vča|tno|t - uča|tno|t; zvmy|lný - zumy|lný, povčowánj - poučování, nev|kody - neuškodí; v Hágka - u Hájka;*

au jako **ou**, např. *zarmaucenj - zarmoucení, audm - oudum;*

u jako **ü**, např. *M^eulheim - Mülheim.*

B. 1.

Znaky obražející *dobové jevy jazykové*, jejichž transkripce do dnešní pravopisné soustavy by se mohla zkreslit zvuková podoba jazyka Komenského, ponechávají se beze změny.

a) souhlásky

d' (za dnešní **jd'**), např. *pod', pod'mež, pod'te, přid';*

d (za dnešní **t**), např. *odevře, odvírati;*

(za dnešní **d**), např. *přípověd, odpověd, zed;*

t (za dnešní **t'**), např. *chot, pamět, obět;*

t' (inf. koncovka, za dnešní **t**), hlavně v písních, zřídka v próze, např. *být', promluvit', zbloudit'.*

Jestliže se u některých slov vyskytuje kolísání, např. *otevřel/odevřel*, ponechá se obojí psaní.

b) skupiny souhlásek

-dl- (za nynější **-d-, -l-**), např. *mučedlník, smrtedlný, zřetedlněji, prozřetedlnost, neviditelný, zřitedlnice;*

-tč- (za nynější **-č-**), např. *životčich, životčískové;*

-stkn- (za nynější **-stn-**), např. *zaměstknávati, zaměstknání;*

-stkv- (za nynější **-skv-**), např. *stkviti se, stkvělý, bělostkvoucí, stkvostně;*

-cs- (za nynější **-c-**), např. *němecský, heroický, elegiacský, safický, historický, Vácslav;*

-cš- (za nynější **-č-**), např. *jambičští, trochaičtí veršové;*

-cd- (za nynější **-c-**), např. *předce;*

-tc- (za nynější **-c-**), např. *ovotce, knížetčich, nětco;*

-ts- (za nynější **-c-**), např. *knížetství, akademické.*

Je to zvláště důležité v časoměrných verších, poněvadž nedodržením původního pravopisu (nahrazením dvou liter literou jedinou, např. skupiny **-tc-** literou **-c-** v slovech *ovotce, nětco*) přestala by být podle formálních pravidel časoměry předchozí samohláska polohou dlouhá a porušil by se verš³.

c) kvantita samohlásek

Komenský ji označuje obvyklými diakritickými značkami nad příslušnými literami, dlouhé **í** však zpravidla písmenem **j**. V tiscích u iniciál a u velkých písmen vůbec označení kvantity obvykle chybí.

Kolísání, které se u Komenského v některých slovech vyskytuje, se při transkripci ponechává; má jednak kořeny v nedostatečné dobové stabilizaci spisovného jazyka v tomto jevu, jednak svědčí o pronikání podob nářečních. V tiscích chybí někdy čárka, protože se otiskla jen nežřetelně; podoba předlohy se v takových případech zachová, avšak zřejmý nedostatek nebo chyby – sazečské a opisovačské se – ovšem uvážlivě – opraví. Proto se transkribuje shodně s předlohou: – – *církev/cirkev, obličej/obliče, všickni/všickni, vedlé/vedle, podlé/podle, jednák/jednak, téměř/temě, naše/naše, vaše/vaše, naši/naši, vaši/vaši, atd.;*

– *líté, listí, místra, būjnost, zůřivě, klénot;*

– *hlina, chtějic, viduc, užiti, pozustávaji, zustává, domu se navrátiv atd.*

Odchylná kvantita se vyskytuje nejčastěji u zájmených tvarů, zejména: *ruce na ní vztáhli, svaté na ní vylévaje požehnání;*

na ní pohlédne; jako by jí našli; kdekoli jí (tj. harmonii) cítí; marnost jí (dat. sg. fem.) říkají; s nim, s onim, z nich, k nim, jimi (instr. pl.). Podoby předlohy se při transkripci zachovávají.

Zachovávání původní kvantity má tu nejen význam filologický, nýbrž také stylistický, poněvadž Komenský jak ve svých verších (zejména časoměrných), tak i ve své próze přihlížel ke kvantitě slabik jako k důležitému formálnímu prostředku a činiteli – rád rytmicky členil věty a uměle vytvářel a budoval jejich kadenci, snažil se, aby vyznívaly v rytmických klauzulích.

2) Naproti tomu se normalizuje podle dnešního úzu:

a) psaní zdvojených souhlásek (ať už podle starší jazykové teorie, která tak chtěla rozlišit homonyma, nebo vlivem německé grafiky, zvláště u **ss**, anebo snad i jako reflex nářeční výslovnosti), např.

– *vinice* místo *vinnice* (=vinohrad), *provinění* místo *provinnění*; *dřevěnný* místo *dřevěnný*, *olověný* místo *olověnný*, *měděný* místo *měděnný*, *sklený* místo *sklenný*, *uprostraniti* místo *uprostranniti*; *šedesát* místo *šedessát*;

– *veseliti se* místo *vesseliti se*, *veselý* místo *vesselý*, *visící* místo *vissící*, *maso* místo *masso*, *zase* místo *zasse*, *o Husovi*, *za času Husova* místo *o Hussovi*, *za časů Hussova*, *husíty* místo *hussíty*;

– *svatý* místo *svattý*, *svatost* místo *svattost*, *zlata* místo *zlatta*.

V časoměrných verších se však podle potřeby zachovává pravopis původní, aby se zachovaly slabiky polohou dlouhé.

b) Dvojití psaní prezentních tvarů *jsem/sem*, *jsi/si*, *jme/sme*, *jste/ste*, *jsou/sou*; transkribuje se tedy *jsem*, *jsi*... Původní psaní se podle potřeby zachová jen v časoměrných verších.

c) Odchylné psaní (i případné kolísání) předložek a předpon **s**, **s-**, **z**, **z-** před párovými souhláskami. Píše se tedy **z** místo Komenského **s** např. v slovech *zkaziti*, *zkrotiti*, *zkrátí*, *zkroušení*, *zkormoutiti*; *zpívati*, *zpečetil*, *způsob*, *zpomenu*, *zpotvořený*, *ztratiti*, *ztrápený*, *ztrešťán*;

naopak **s** místo Komenského **z** slovech *sbíratí*, *sbor*, *sbíhati*, *sdělití se s někým*, *spraviti*, *správa*, *správce*, *splývati*, *spolehnouti*, *splatiti (dluhy)*, *sprovázeti (=doprovázeti)*, *spílati*, *spínati (ruce)*, *sstoupiti*, *sstup*, *sstupující*, *sstoupení* (jestliže jde o význam “stoupení dolů nebo dohromady”), *ssílá (=sesílá)*.

Výjimku tvoří souhlásky **h** a **v**, před nimiž se ponechává způsob psaní Komenského: *shladiti (=zahladiti)*, *svítězili*.

d) Předpona **vs** se transkribuje jako **vz-** v slovech *vzteknouti se*, *vzteklý*, *vzstoupiti (=vzestoupiti)* apod. Komenského psaní *zstoupili*, *zstup (=vzestoupili, vzestup)* se ponechává podobně jako jeho psaní *zhůru*, *zkríknoti*, *zbořití*, *zpurňý*, *zpomínati*, atd. (**z** tu zastupuje původní i dnešní **vz-**).

e) **š** se přepisuje jako **ž** v slovech *ježto*, *kdežto*. Před jedinečnými samohláskami se způsob psaní Komenského zachovává, např. *slíbilo se (=zalíbilo se)*, *zmíchaniny*, *znižili*, *zjednati*, *zjednotiti*, a podobně i v předponě **vz-** místo původního a dnešního **zv-**, např. *vzláštní*, nebo obráží-li se v něm krajová výslovnost, např. *zetřel*.

3. V některých tiscích (hlavně v tiscích amsterdamských, nikoliv však v Labyrintu z roku 1631 nebo v Centru securitatis z r. 1633) označuje se měkké **p** (**p**) v tvarech a odvozeninách slovesa *pnouti*.

s'patý, *s'paté*, *z'paté (=vzepjaté)*, *roz'pali*, *při'pal* atd. Takovéto psaní se zachovává, ale **p** se transkribuje jako **p'** (**p** s čárkou umístěnou nad písmenem poněkud vpravo, jako se v nářečních textech označuje **p** palatalizované).

II. Složená jména, příslovečné spřežky, předponová slovesa, předložky apod.

1. Složeniny s předponou **arci-** a **minc-** se transkribují podle dnešního úzu: *arcikníže*, *arcibiskup*, *mincmeister*.

Slovní spojení typu *země třesení* se ponechává v původní podobě (psané odděleně), jestliže obě slova Komenského zachovala alespoň potenciálně samostatný význam “třesení země” (šlo by tu o dvojití hlavní přízvuk, ‘země ‘třesení, na rozdíl od dnešního jednoho ‘zemětřesení).

2. Ve shodě s územ Komenského i dnešního pravopisu píší se dohromady příslovečné spřežky: *podruhé*, *potřetí*, *popředu*, *pozadu*, *zaživa*, *zespolka* atd.

3. Podle dnešního pravopisného úzu se obvykle normalizuje (na rozdíl od Komenského) psaní slov jako *odpola*, *napoly*, *nicméně*, *tentýž*, *avšak*, *anebo*, *meztím*, *předtím*, *vtom*, *protože*, *ihned*, *nadto*, *dodnes*, *vnově*, *nejen*, *nazejtří*, *vpravdě*, *vzadu*, *uprostřed*, *zprostřed* apod. Zachovala-li se však v takových spojeních slovní platnost jednotlivých složek (*na to*, *mezi tím*, *z výsoka* apod.), např. *Poutník se z výsoka na svět dívá*, ponechává se původní podoba psaní, tj. odděleně. Nebývá tu však ani u Komenského naprostá jednota, někdy píše Komenský v témže spisu taková spojení odděleně i dohromady. Srovná-li se po této stránce některé pozdější vydání téhož díla s jeho původními staršími edicemi, např. Labyrint 1631 a 1663, Centrum 1633 a 1663, zjistí se, že Komenský dával později přednost psaní oddělenému. Kolísavé psaní Komenského se v těchto případech zachovává.

4. Dohromady se píší slovesa s předponou, např. *z vozů zházíni byli*, *abych sobě svět zošklivil* apod.

5. Předložky se od následujících slov v přepise oddělují (Komenský je nezřídka píše dohromady s následujícím slovem,

zejména je-li jím zájmeno): *po stranách na se nahlédající, ale když ho s tím vším ... utvrzeného viděla; aby srdnatěji po tom dychtil; ke všemu, ve všem; v něm, pust' ode všeho; se mnou, beze mne apod.*

6. Podle dnešního úzu se dále píše odděleně:

spojka **-li** (se spojovníkem), např. *shromáždí-li nás Pán; nebo mají-liť jiní národové o nás něco věděti;*

kondicionální **by**, které Komenský píše dohromady s předchozím slovem, např. *a co by se tomu podobného připomínati mohlo; pléniti-liž nás pořád chceš, až by vyplénil?; chtěl-li by to za smutné znamení kdo bráti; zdy by chtěli; čehož by se nenalézalo; kdo by jináč se zachovali; jak by zahlazen býti mohl; snad by; ježto by; jestliže by; kdyt' by; když by; vinšovali bychom apod.; jedině **at'by** se ponechá beze změny, odpovídá-li našemu *aby* (oddělené psaní *by* mohlo svádět k mylnému chápání významu);*

adverbia **koli**, např. *cos viděl koli.*

7. Pro lepší pochopení textu užijeme ve vydání Díla odsuvníku (apostrofu), ačkoli ho originál neuzívá. Jde vesměs o apostrof u příklonného **-s**, tj. *jsi*, a to v případech, kde by bez odsuvníku vznikly nějaké nejasné grafické skupiny (po substantivech a adjektivech): *vody's srazil, skálu's, jenž zplodila tě, proč pustil; město's obrátil, Syna's vydati ráčil, smrti's se stal vítěz; na smrt's se vydal, grunty's založil; pod jalovcem's ležel; pravdu's přinesl; branný's ty sám apod.* Naproti tomu shodně s originálem, resp. i s naším územ ponechává se psaní dohromady po zájmenech, spojkách a příslovcích: *kdežs; mněs poručil; tys splnil; cos byl; ačkolis byl; ales ty vyprázdnil; nebos soudu neušel; všaks pak ty mluvil; žes mne přivedl; kdyžs se narodil; jakžs to učinil; jaks to mluvil; jižs byl dávno kázal; vím, kams se skryla; a taks vykoupil nás.*

III. Pro psaní *vlastních jmen* českých, jmen slovanského původu a jmen biblických platí v zásadě pravidla stanovená pro přepis českých apelativ, sloves apod. Podle dnešního způsobu píší se pak jména jako Spytimír, Spytihněv, Přibyslav (u Komenského Spitimír, Spitihněv, Přibislav), neboť zvuková podoba těchto jmen se takovým přepisem nemění. Také u jiných jmen se grafika normalizuje podle dnešního úzu, jestliže se tím ani potenciálně nenarušuje zvuková podoba Komenského jazyka.

Některá jména, zejména jména biblická (u nichž ostatně ani dnes není grafický způsob zcela ustálen, zejména v kvantitě), transkribují se v dohodě s redakcí Díla, aby se dosáhlo jednoty. Poněvadž grafika biblických jmen představuje často určitý stupeň a stav vědeckého poznání v biblistice anebo v jiném vědním oboru, platí v podstatě zásada, měnit starou grafiku v přepise co nejméně.

IV. *Velká písmena* se ve shodě s územ Komenského i územ dnešním píší na počátku věty a dále všude tam, kde jde o pojmenování a symboly, které jsou jmény vlastními nebo se jim svou povahou blíží, např. *Bůh, Král, Otec, Pán, Všemohoucí*, (=Hospodin, první božská osoba); *Beránek, Chot, Milý, On, Posvětitel, Slovo, Spasitel, Syn, Vykupitel, Ženich* (=Kristus); *Duch s.; Panna* (=Panna Maria), *Trojice, Chléb* (=oltářní svátost), *Písmo* (=bible), *Jednota* (=bratrská) apod. Nepíší se však velká písmena na počátku jednotlivých veršů a normalizuje se grafika u četných slov označujících pojmy kulturní vůbec (*boží, božský, anjel, naděje, víra, láska, nebe, biblí, spasení, církev; škola, mistr, písař, dozorce, materie, teplo, živost, čerstvost* apod.); nerespektuje se tedy tradiční úzus psát s velkými začátečními písmeny některá apelativa a zvyk Komenského vyjadřovat jimi náboženskou úctu, resp. zdůrazňovat jimi některá slova ve větě.

V. Psaní *slov cizího původu*, apelativ i jmen vlastních, má u Komenského určité zvláštnosti. Komenský a jeho současníci často rozlišovali v písmě i tisku tím, že používali latinky nebo fraktury, slova citátová (ponechávali zároveň jejich původní grafiku) a slova vžitá, zdomácnělá (psali je stejně jako slova domácího původu). Obecná jména latinská nebo polatinštělá, např. *Natura, Ens, Perspicilla, Disciplina* apod., psali (tiskli) latinkou, slova zdomácnělá frakturou. Dokonce rozlišovali i v témže slově jeho části, tj. slovní základ tiskli latinkou, ohýbací příponu (obyčejně ještě s nějakou jinou předchozí hláskou, aby vytvořila celou slabiku) frakturou, např. (písmena tištěná obyčejně jsou v originále vytištěna frakturou) *Peripatettyky, Calvinisty, Quadrát, Oblectací, Galenus Recepty* spisoval atd. Toto grafické rozlišení někdy zároveň upozorňuje, jak je třeba slova transkribovat, aby se vyjádřila jejich skutečná výslovnost.

Některá cizí jména jsou u Komenského psána frakturou celá, ač se zřejmě nepokládají za slova zdomácnělá (ponechává se u nich jejich původní grafika): *Impressor, Professor, s Processý, Summa, Summau, Bulle, Bullj, Theologia, w Kollegi, appelowati, k tomu Concillium, skrze Kommisaře (Kommissaře), Manna, Brylle, oculáry (ale též okuláry), haeretyk, collegové (ale též kolléga), perspicilla, syllaba, syllaboměrcům, mirra* (=myrha). Tato jména se transkribují podle dnešního úzu, např. *peripatetyky, kalvinisty; impresor, bule, v koleji, apelovati...*; ta, která v dnešním jazyce už neexistují, přizpůsobují se aspoň dnešní grafice, např. lat. **c** v platnosti **k** v slově *oblectací*. Slova citátová zachovávají původní grafiku, např. *concilium, perspicilla, mirra* apod.

Některá slova cizího původu se pocíťovala v době Komenského jako zdomácnělá vžitá, a proto měla grafiku slov domácích (čtenář měl z ní poznat, kde má vyslovit měkkou a kde tvrdou souhlásku); proto se v nich po souhláskách **h, ch, k, r** a po souhláskách **d, t, n** psalo **y** jestliže šlo o výslovnost **dy, ty, ny**, např. *hystorya, katechysmus, birýt, labýrynt, dyalekytk, dysputowati, kardynál, artykul, politycký/politýcký, tytul, grammátyk, haeretyk, peripatetyk, litánya, ceremonyemi, kronyka* apod. Při transkripci se tato slova píší podle dnešního úzu, avšak označení kvantity se zachovává,

např. *gramátik, litánia*.

Komenský rozlišuje v přejatých slovech výslovnost *s-* a *z-*, a proto píše *filozof, -is, -ský, filozůfek, filozofastry, fyzik...* (transkribuje se jako *fyzik*) *pauza, katechizmus, jezuitý(jesuity)* apod. jeho psaní se při transkripci zásadně zachovává. Obdobně je tomu u jmen vlastních. Některá si podržují svou původní podobu, zejména latinská nebo polatinštělá, např. *Thales, Sion, Hesiodus, Plato, Aristoteles, Solon, Euclides, Cleobulus, Epictetus, Socrates, Democritos, Epicurus, Cicero, Sallustius, Scotus, Aquinas, Campanella, Theophrastus, Brentius, fratres Rosaeos; Ezzebon, Sallomon* atpod. Tato grafika se ve vydání Díla zachovává, zvláště jsou-li jména v předloze tištěna latinkou. Psaní jmen nelatinských, resp. nepolatinštělých, jako *Holland, Smidlin* apod. mění se na *Holand, Šmidlin* apod.

Podoby některých vlastních jmen a jmen z nich odvozených, anebo aspoň jejich ohýbací přípony Komenský počestuje. Píše např. *Lutera, s Bézou, Nátan, Sálom, Libán, Barák, Sáronský, Jákob, júdský, Jozef, Fortúna (Lat. Fortuna), Krystus, Antykryst, od Antyocho, Zacharyáš, Ferdynand, Babilon, -ský, Sorbonysty, s Armynem, Copernyka, Chrysostom, Cyprián, Sewerýn, Hyršperk, Frydrych, Mattyáš Borbonyus, Jan Tobolecyus* atpod. U těchto jmen se původní pravopis upravuje podle dnešního způsobu psaní: **-ů-** na **-ú-** (*júdský, Fortúna*, apod.), **-y-** na **-i-** (*Kristus, Antikrist, Antioch, Ferdinand* apod.), resp. **-i-** na **-y-** (*Babylon*), **-y-** po **c** se přizpůsobuje pravidlům o přepisu slov domácích (*Tobolecius*, ale *Cyprián*).

Naproti tomu se původní pravopis zachovává všude tam, kde grafika Komenského vyjadřuje soudobou výslovnost humanistické inteligence, např. v slově *residenci*. Vždy se také píše jen *Amos*, shodně nejen s běžnější humanistickou výslovností tohoto hebrejského jména, nýbrž i s jeho tehdejší výslovností spisovnou.

Ve vyznačování kvantity se právě jako v apelativech (viz výše) ponechává i ve jménech vlastních stav, jaký je u Komenského; tam, kde Komenský kvantitu neoznačil, není tehdejší skutečná výslovnost ani známa (často se lišila od výslovnosti dnešní).

VI. 1. Římské číslice se zachovávají jen v nadpisech, jinak (v datování, při udání číselných hodnot) se nahrazují číslicemi arabskými (jakých číslic, zda římských či arabských, je užito v předloze, uvádí se v informaci o díle k jednotlivým spisům).

2. Číslovky řadové v textu vyjádřené číslicemi se píší způsobem dnes obvyklým, tj. s tečkou za nimi, ale v letopočtech bez tečky; je-li u letopočtů vynecháno tisíciletí a staletí, doplní se, je-li to pro zřetelnost třeba, v poznámce; jména měsíců označená v předloze číslicemi (*8bris*) se rozvedou (*Octobris*).

3. Číslice v citátech biblických knih a míst se píší podle dnešního úzu: označení knihy, epištoly, kapitoly bez tečky, za označením verše se dělá tečka (Komenský naproti tomu kladl tečku za dnešní knihy a kapitoly, označení verše tečkou neodděloval, při větším počtu verše odděloval jednotlivé číslice čárkami), zkratky biblických knih se přitom ponechávají v původní podobě a nenahrazují se dnešním zkratkovým systémem, např.

3 Mojž. 25, v. 35. 36. 37;

1 Kr. 19; 1 Král. 18, v. 17; 4 Král. 1, v. 10.12;

Eccl. 1. 17; Eccl. 1, 2.15; Eccles. 12, 13;

Kol. 2, 6. 7. 8;

1 Cor. 3, 18. 19. 20; 1 Corint. 12, v. 31 atpod.

VII. Některé zkratky se zachovávají, např. *s.* (=svatý/sanctus), *t.* (=to jest/totíž), většinou se však rozvádějí nebo upravují podle dnešního úzu.

Zejména se rozvádějí řídké přežitky středověkého zkratkového systému:

lukě, hlasě = lukem, hlasem,

g̃t = jest,

ge^v, cyzý^v = jemu, cizímu,

ge^o, Kananeyské^o = jeho, Kananeyského,

Ssalamo^o = Šalamounovo,

*pti = proti,

o*pwdové = opravdové,

*pčjně = příčině,

psladký = přesladký,

&c nebo *eč, ec = etc.* (ovšem nemění se v atd.),

s^o, s^v rozepisuje se jako *svatého, svatému.*

Vyskytují se ovšem ještě jiné zkratky, některé vymyšlené Komenským, zejména v Manuálníku (vyd. 1658), kde k tomu nutí úsporný tisk; sám Komenský pokládal za nutné podat výklad této "abbreviací", tj. "způsobu zkracování slov"⁴

Také všechny ostatní zkratky, které by mohly zatemňovat smysl, být nynějšímu čtenáři nejasné, resp. vést k nedorozumění, zvláště jsou-li syntaktickou součástí textu, se rozepisují; např. V Labyrintu: *P. Osuda - pana Osuda; Královna S. Moudrost - královna světa Moudrost; Šalom - Šalomoun, Šalomounův; Žal. - Žalm; dále Kap. v nadpisech, v záhlaví kapitol - kapitola* (v citacích zkratka zůstává); dále zkratky neobvyklé, vyšlé už z užívání (aby podle jejich pádových koncovek vynikly čtenáři větné vztahy), např. (v Labyrintu): *J. M. - Její Milosti // Její Milost, Její M. K. - Její*

Milosti královnou, J. M. K. - Její Milosti královny // Její Milost královna atd. Přitom se doplněné části slov nedávají do závorek, aby nekolidovaly se závorkami autorovými. Není-li rozvedení některé zkratky, např. pro možnost dvojí ohýbací přípony, jednoznačné, upozorňuje se na to v aparátu pod čarou (těchto formálních poznámek nemá být příliš mnoho).

Interpunkce

Interpunkce v českých vydáních Komenského je v podstatě interpunkce humanistická. Text člení na rytmicko-syntaktické celky – *periody*; vyznačuje je na začátku velkým písmenem a na konci tečkou (někdy ji vynechává), která je tu výrazem dlouhé pauzy s plným poklesnutím hlasu za myšlenkovým celkem zcela uzavřeným. Po syntaktické stránce je perioda tvořena obvykle dvěma a více větami (*sententiae*), může ji však tvořit i věta jen jediná, např. *Jest tedy člověk tvor sic boží, jako i země, voda, kámen, dřevo, hovado, pták etc., ale však tvor ze všech tvorů nejdokonalejší, nejdívnější, nejslavnější.* (Česká didaktika 5.)⁵ – *A pro tu' také příčinu nejdívnějším tvorem slove.* (Čes. did. 6)

Periodu člení Komenský podle potřeby dále na rytmicko-syntaktické a významové celky nižší, vymezené zároveň výdechovými pausami. Jsou to:

1. *kolon.* po syntaktické stránce tvořené obvykle větou (*sententia*) spjatou s větou následující; delší pauza (bez poklesnutí hlasem), která po něm následovala, byla graficky vyjadřována *dvojtečkou* (nazývanou též kolon), někdy *otazníkem* nebo *vykřičníkem*;

2. *komma*, nižší než kolon, po syntaktické stránce většinou víceméně myšlenkově samostatný větný úsek, zřídka i věta; od ostatní části kola bylo odděleno kratší neukončenou pauzou, graficky vyjádřenou *čárkou*, (virgula, hypostigmé [/] nebo komma, semicirculus [,]) ⁶, řidčeji *otazníkem* nebo *vykřičníkem*.

3. Při členění složitější periody užíval Komenský nezřídka také *semicolonu* (středníku [;]). Odděloval jím celky samostatnější, resp. i delší, než byla *kommata*, avšak ne zase tak samostatné jako kolon.

4. Mimo to je v textech Komenského užito často *parenthesis* (závorek), jimiž se označovaly pauzy před vsuvkou do věty a za ní, dále

punctum interrogationis neboli *punctum voti* (vykřičníku [!]) pro označení věty zvolací, výrazu podivu, výzvy k pozornosti apod.

Mohla být tedy perioda u Komenského interpunkčními znaménky rozčleněna až do tří rovin a zároveň blíže určován její charakter.

Interpunkčních znamének se užívalo podle interpunkčního úzu obvyklého ve spisech latinských. Nejčastěji se užívalo čárky.

Čárkou (virgula, semicirculus) se oddělovaly – namnoze **shodně i s dnešním územ**:

a) Stejnorodé členy několikanásobného výrazu (několikanásobného podmětu, předmětu, přísudku, přívlastku, doplňku apod.), přiřazené souřadně bez spojky slučovací, a nezřídka i před slučovací spojkou (ve výslovnosti byla mezi nimi krátká pauza); v tomto postavení je ve spisech Komenského čárka jen zřídka opomenuta, tisky nevyjímajíc. Ve vydání Díla se tato čárka zachová, a chybí-li v předloze, doplní se; avšak před spojkou zřetelně slučovací se čárka nedoplňuje. Budeme proto text Komenského (Čes. did. 5) *Protož jim i nástrojové citění dání, jenž smyslové slovou, zrak, sluch, čich, kost, a takt. (...), aby tak po blesku, hláholu, vůni, chuti etc. jdouce, pohodlných přirození svému věci hledali, nepohodlným vyhýbali* transkribovat beze změny.

b) Volně vložené (resp. připojené) větné členy (volný přívlastek, volný přístavek, volný doplněk..., samostatné části věty i celé věty) tvořily rytmické celky, ve výslovnosti byly odděleny pauzami, graficky čárkou. Ve vydání Díla se obvykle tato čárka zachová, chybí-li v předloze, doplní se. Příklady: *Tak když nejvyšší tento visitor bude obrán, muž osvícený a bohobojný, jemuž by sláva boží a obecné dobré nad jeho duši milejší bylo, a kterýž by... hotov byl, nebude moci* (Čes. did. 138) – *(lidé) ... tož dmýchali, pak hasili zas, nalévající cosi a přelévající rozličně* (Labyrint 48) – *Nebo i rozumnost naše, od malička se začíná, jako z mrákoty vynikající jitřní záře.* (Čes. did. 7) – čárky se kladou a kterýž v první větě a za *rozumnost náš* ve větě poslední se však vynechají, srov. dále.

c) Souřadně spojené věty (hlavní, vedlejší), a to i byly-li spojeny slučovacemi spojkami. V edici Díla se čárka zachová, vyjímajíc postavení před spojkou zřetelně slučovací, ztěžovala-li by porozumění textu. Příklady: *... že Syn Boží ... k nám dolu sstoupil, ..., v témž našem těle i umřel, i zase z mrtvých vstal, a na nebesa vstoupil.* (Čes. did. 8) – *Mimo to, ač tělo bolestmi potřené umdlívá, smyslové se zatmívají, život se tratí ...* (Čes. did. 8) – čárky se zachovávají.

Fakultativně se kladla čárka:

a) Před výrazem vokativním, interjekcí apod. a za nimi, dále před některými vsuvkami a za nimi; o tom, zda se čárka položila či nikoli, rozhodovalo, zda tu byly pauzy vyznačující rytmickou samostatnost daného výrazu proti ostatní větě. Příklady: *Bud'mež tedy opatrní i my, synové světla, v svých věcech!* – *Závist pak žádnému z vás, ó služebníci Boha živého, ani na mysl nevstupuj.* (Čes. did. 8). V edici Díla se vokativ oddělí čárkou *vždy*; interjekce a vsuvky se jen v případech, jsou-li na větě syntakticky nezávislé (ve větě čtvrté zachová se tedy stav předlohy).

b) Oddělovala-li navzájem větu závislou a větu řídící; např. *Odpovídám: hodní jsouce oslepení, kdo od světla odvracejí oči* (Čes. did. 119). Byla-li však vedlejší věta krátká (tvořila-li s větou řídící jeden promluvový celek) nebo začínala-li druhá věta (hlavní, vedlejší) výrazem souvztažným k výrazu ve větě předcházející, čárka u Komenského zhusta chybí. Příklady: *poručiv aby se plodili a rozmnožovali ...* (Čes. did. 10) – *... a vyřídíc proč poslání jsme, ...* (Čes. did. 8) – *... a zase čeho není toho nemluvíly.* (Inform. 42) – *... a k tomu což věčně konáno býti má se přistrojili* (Čes. did. 9) – *... Ó nezužjme milosti boží tu kdež ji on sám nezužje!* (Čes. did. 19). V edici Díla oddělíme čárkou **každou** vedlejší větu

(chybí-li v předloze, doplníme ji).

Proti dnešnímu úzu se ve shodě s humanistickým výdechovým členěním věty kladla čárka v těchto případech:

a) čárkou se nezřídka oddělovalo východisko výpovědi od jejího jádra; např. *Nebo i rozumnost naše, od malička se začíná, jako z mrákoty vynikající jitřní záře...* (Čes. did. 7) – *Závaží jí potahující, jsou žádosti a naklonnosti rozličné...* (Čes. did. 18) – *Před nemnoha lety, ztratilo se skrze nešetrnost rodičů dítě v jedné vsi, v Hassii, kteráž ves...* (Čes. did. 22); v edici Díla se tato čárka vynechá, protože by dnešnímu čtenáři ztěžovala porozumění textu; budou tedy výše uvedené příklady transkribovány takto: *Nebo i rozumnost naše od malička se začíná, jako z mrákoty vynikající jitřní záře...* – *Závaží jí potahující jsou žádosti a naklonnosti rozličné...* – *Před nemnoha lety ztratilo se skrze nešetrnost rodičů dítě v jedné vsi, v Hassii, kteráž ves...*;

b) čárka se kladla po **jako**, uváděly-li se jím příklady pro předcházející tvrzení: *...a nejsou ničím: jako, země, voda, vítr, oheň, ...* (Čes. did. 5); v edici Díla se i tato čárka vynechá.

Dvojtečka (kolon) se kladla řídkěji než čárka. Oddělovaly se jí:

a) Kóla – sententiae, tvořící stejnorodé členy několikasólové periody; např. *Z prvního vycházíme do druhého skrze narození: z druhého do třetího skrze smrt a vzkříšení: z třetího nikam na věky* (Čes. did. 8) – *V prvním máme život toliko s počáteční hýbání: v druhém život, hýbání, smysly, a počáteční rozumu užívání: v třetím všecko bude dokonalé, bez nedostatku.* (Čes. did. 8) – *Jakožto ovocný strom, hruška, jablloň, fík, rév, sám od sebe sic rústi a zrústi můž, však planý a s planým ovocem: ale má.li sadové, sladké, dobré ovoce nésti, od rozumného štepaře štípen, zalíván, ošetřován býti musí: tak podobně člověk člověk v lidskou sic podobu sám od sebe jako i každé hovado v svou roste;...* (Čes. did. 25)

b) Kóla dvoučlenné periody tvořící její předvětí a závětí (závětí podávalo vysvětlení, odůvodnění, resp. vyjadřovalo důsledek sdělení vyjádřeného předvětím), např. *Pak-li kdo přirození jemného jest, tomu třeba mnohem víc: protože nezaměstkná-li on chbité mysli své něčím užitečným, zaměstkná ona sama sebe ledačím neužitečným, škodným, hříšným* (Čes. did. 23) – *I ti[,] kdož jiných vůdcové býti mají, zle jdouce, zle vedou: kdož by světlem býti měli býti jiným, světla sami nemajíce mrákotou jsou* (Ráj církve 6). *Nařizuje pravím o sobě, o dítkách, o jmění, o obci, etc. pobožněji, vážněji, prozřetelněji než kdy: takže kdo umírajícího pobožného vidí, hlinu rozplývající se vidí; kdo slyší, anjelského a nebeského cosi slyší.* (Čes. did. 8) – *Po některém opět času odvírá se mu mysl vnitřní: že začíná v tom sebe znáti a pozorovati, že vidí, slyší, cítí etc.* (Čes. did. 7) – *To jest nová, jistá, ušlechtilá forma(,) rozkošného mládeže křesťanské(,) v pobožnosti pravé, v mravích ušlechtilých(,) a v umění jazyků i všelijaké moudrosti(,) cvičení: jak by, jakožto stromkové ráje božího, rozsáfně štěpování, zavlažování, okopávání, oklešťování a vedeni jsouce, zdárné a spanile rústi, zelenati se, kvěsti(,) i hojnost Bohu a církvi pochotného ovoce nésti mohli* (Ráj církve – titul. str.) – *Všecko naopak[,] všecko na ruby, všecko různó: protože všecken rád, všecka zpráva, všecka ušlechtilost naše(,) rozmetána sem tam* (Ráj církve 5)⁷

c) V souhlase s dnešním územ nová myšlenka, nějaký výčet, citát a přímá řeč od předcházejících uvozujících výrazů, např. *A z tohoť neproměnitelně jde zavírka tato: že má-li neřadum lidským nějak bráněno býti, to skrze rozumné a prozřetelné mládeže vedení diti se musí* (Ráj církve 8) – *... jiní znajíce, jak ji konati nevěděli: trápili se, hmoždili se, měnili se, mátlí se etc.* (Ráj církve 12) – *Někteří tvorové nic nemají, jedině byt v světě, že něčím jsou, a nejsou ničím: jako(,) země, voda, vítr, oheň, kámen, kov* (Čes. did. 5) – *I řekl Bůh: Učiňme člověka k obrazu našemu...* (Čes. did. 10) – *Sliboval to Buh učiniti skrze Izaiáše tak mluvě: Potěší Hospodin Siona, potěší všech pustin jeho* (Ráj církve 4) – *Sliboval i skrze Šalomouna sám choť církve své Kristus(,) těmito slovy: Zahrada zamčená jsi, sestro má, vrchoviště zamčené a studnice zapečetěná* (Ráj církve 4). V edici Díla se dvojtečka ve všech uvedených případech zachová.⁸ Středníku užíval Komenský k rozčlenění periody na tzv. střední úseky (větší než ty, které odděluje čárkou, a menší, než jsou kola). Klade jej:

a) Mezi skupiny souřadně spojených výrazů (zejména při výpočtu), mezi souřadně spojené věty hlavní, souřadně spojené věty vedlejší nebo mezi souvětí, např. *Rozumným tvorem jest člověk, jestliže zná a ví(,) (Šalamounovými slovy to vypovím)[,] jaká jest podstata světa(,) a moc živlů; počátek, prostředek i dokonání času; proměny běhu slunečného, rozdílnoť počasí, běh roků a spořádání hvězd; přirození životčíchů, povahy zvířat, moc větrů, a přemýšlování lidská; rozdíl kmenů(,) i moci koření; anobrž cožkoli tajného neb zjevného jest[,] jestliže povědom jest* (Čes. did. 11); *Nýbrž(,) pro poučování se věcem spasitedlným máme chrámy; pro konání soudů a rozepří(,) máme rádní domy* (Čes. did. 29); *Ku příkladu: viděl-li jsem kdy člověka některého a naň pilně pohleděl: mluvil-li jsem co s ním; šel-li jsem neb jel cestou, a tu řeku, horu, pole, rybník, les, město, zámek etc. spatřil* (Čes. did. 16).⁹ V edici Díla se středník ponechá.

b) Mezi větu řídicí a větu závislou, jestliže aspoň jedna z nich tvořila výdechový úsek střední délky, resp. měla-li věta závislá ráz dodatku: *Všechněm tedy v umění, mravích, pobožnosti(,) cvičení potřebí; aby skrze to k životu tomu[,]* *k němuž se všickní ubírají, všickní strojeni a hotoveni byli.* (Čes. did. 31) V edici Díla se tu středník ponechá; zachová se tím dvoučlennost periody (závislá věta má zároveň ráz dodatku). Bude se tedy uvedený příklad transkribovat takto: *Všechněm tedy v umění, mravích, pobožnosti cvičení potřebí; aby skrze to k životu tomu, k němuž se všickní ubírají, všickní strojeni a hotoveni byli.*

Naproti tomu se v periodě Komenského z Inform. 5 *Chtěl-li by se kdo zastaviti a posouditi; proč Bůh tak dítky své velebí(,) a proč bychom my za tak důstojného něco je držeti měli(?) ten dosti příčin najde*, středník (a otazník) kvůli srozumitelnosti nahradí čárkou, jak to předpisuje dnešní úzus: *Chtěl-li by se kdo zastaviti a posouditi, proč Bůh tak dítky své velebí a proč bychom my za tak důstojného něco je držeti měli, ten dosti příčin najde.*

c) Někdy před výčtem, citátem apod. (místo dvojtečky): *Jakož Bůh k Izaiášovi a v osobě jeho k jiným dí; Vložil jsem slova svá v usta tvá a stínem ruky své přikryl jsem tě...* (Ráj církve 4). V edici Díla se nahradí tento středník vždy dvojtečkou.

Tečkou označuje se u Komenského (shodně s dnešním územ) konec periody (o užití tečky u zkratk a číslovek řadových viz tam).

V edici Díla se tečka ponechá, chybí-li (končí-li věta závorkou), doplní se.

Pozn.: Je-li tečky užito *omylem* místo jiného interpunkčního znaménka (např. čárky), nahradí se znaménkem vhodným (čárkou).

Závorek užíval Komenský častěji, než se jich užívá dnes. V edici Díla se ponechají v podobě a v rozsahu předlohy. Interpunkční znaménka se tu však kladou podle dnešního úzu.

Otazník kladl Komenský na konci kola nebo kommatu, např. *Co to jest[,] že v nástroji tom[,] kterýž hodinami nazýváme, rozkované a roztavené železo samo se hýbe? a hýbe harmonice, minuty, hodiny, dny, třeba i měsíce a léta rozměřující? a to nejen očím zevnitř viditedlně ukazujíc, ale i uším pozorně vyhlašující? ...* (Čes. did. 48) – *Nebo zdali i těch neznabohů, pohané srdce po Bohu se neohlédá? netáhne?* (Čes. did. 19)¹⁰ V edici Díla se tu otazníky nahradí čárkami nebo středníky nebo i vynechají, vyjmajíc otazník na konci periody, který se ponechá, Budou se tedy uvedené příklady transkribovat takto: *Co to jest, že v nástroji tom, kterýž hodinami nazýváme, rozkované a roztavené železo samo se hýbe a hýbe harmonice, minuty, hodiny, dny, třeba i měsíce a léta rozměřující, a to nejen očím zevnitř viditedlně ukazujíc, ale i uším pozorně vyhlašující? – Nebo zdali i těch neznabohů, pohané srdce po Bohu se neohlédá, netáhne? Vykrčičníku užíval Komenský řídicěji než otazníku; kladl jej pak podobně jako otazník na konec kola (velmi zřídka na konec kommatu): *Dejte Bohu něco, a dá vám tisíckrát více zase!* (Čes. did. 145) – *Neohlédejte se na nákladíček nějaky!* (Čes. did. 145) V edici Díla se obvykle zachová podle předlohy, vyjmajíc postavení přímo za vokativem uvnitř věty (kde se vypustí).*

Rozdělovací znaménko (u slov, která se nevešla na jediný řádek) je u Komenského psáno jako zdvojené šikmo položené rovnítko = . V edici Díla se nahradí dnešní podobou.

Uvozovek, jichž Komenský neužívá vůbec, se v edici Díla užije jen tam, kde je to třeba vzhledem k porozumění textu.

Všechny spisy Komenského nezachovávají *uvedené* interpunkční zvyklosti *stejně* důsledně. Některé rukopisy, zvl. autografy Komenského, je zachovávají poměrně přesně, tisky jsou méně důsledné (např. se srovnání textů dochovaných v několikerém vydání je patrné, že interpunkce byla měněna v různých vydáních jednoho a téhož spisu, zvláště pokud šlo o užití jednotlivých interpunkčních znamének).

Z uvedeného je patrné, že se v edici Díla interpunkce Komenského (a s ní i jeho členění periody) zachová, *pokud neodporuje základním* interpunkčním zásadám dnešního pravopisu, a upravuje se jen tam, kde by byl čtenář starou neobvyklou interpunkcí rušen.

Závěrečné připomínky

Editor textu Komenského bude někdy postaven před obtíž, zdali některé místo není porušeno *tiskovou* nebo *písařskou* chybou; případů není mnoho, většinou se snadno poznají, anebo na chyby a nedopatření upozorní někdy také k starému tisku připojený “omýlení škodnějších” nebo “omýlení impressorských”, která se mají opravit (např. v Kancionálu 1659 nebo Manualníku 1658). Všechny chyby (zjištěné nově nebo už dřívějším vydavatelem) opraví editor spisu přímo v textu, na sporné upozorní v poznámce. Seznam “omýlení” se ovšem neotiskuje.

Aby editor získal obraz o nepochybné podobě původního textu, prohlédne několik exemplářů dochovaných tisků; zjistí tak, zda tisková chyba není tiskařská vada, vzniklá otřelým a poškozeným písmem, hrubým papírem, jeho nedostatečným navlhčením, nestejným nanesením tiskařské černi, nedostatečným tlakem v tiskařském lisu apod., a vyskytující se jenom v některém exempláři (ne na všech). Na tyto případy nutno pamatovat zejména při zjišťování kvantity, poněvadž chybějící diakritická znaménka by mohla zkreslit obraz jazyka.

V edici Díla J. A. Komenského vydává se *projev literární*, nikoli písařský nebo typografický, tiskařský. Proto se edice nesnaží napodobit vnější vzhled a charakter původních předloh (rukopisů nebo tisku), např. titulního listu. Dbá se ovšem na upozornění písaře nebo tiskaře, kde se má text členit v oddíly nebo v odstavce, anebo kde se má jinými prostředky některé slovo, některá věta, některý odstavec apod., zdůraznit nebo odlišit od ostatního celku, zejména různým typem písma (větším, menším), antikvou, verzálkami, kurzívou, prostrkáním, polotučně apod.

Také při této věci dbá editor Díla pokud možno dnešního typografického úzu. Poněvadž nemůže střídát frakturu s latinkou, nemůže mezi nimi ani rozlišovat; v *nutných* případech užívá jiných typografických prostředků.

Rovněž neužívá rozličných *stupňů písma* (cicero, garamond, borgis, petit apod.) v téže větě anebo v témž odstavci, jak tomu bývá v originále, upozorňuje-li se na citát anebo na přímou řeč (Komenský neužívá uvozovek). K typografickému rozlišení použije editor typografických prostředků dnes obvyklých, např. uvozovek, kurzívy, prostrkání apod.

Zato zachovává vždy *marginálie*, poněvadž mají svou přesnou funkci a nelze je jednoduše včlenit do textu (např. oddělit závorkami apod.); tam by rušily nejen typograficky, ale i věcně, protože nejsou jeho přímou součástí.

Rovněž zachová *živé hlavičky*, zejména tam, kde se liší od nadpisů kapitol a kde vlastně napomáhají charakterizovat a

interpretovat text, jako např. v Labyrintu 1663. Tam, kde se je nepodaří umístit typograficky tak, aby vyhovovaly nové sazbě, upozorní se na ně v poznámce.

Původní číslování stránek anebo *signature* listových složek knižního vydání nebo rukopisu, který je základem edice Díla, se vyznačí na okrajích.

Neupozorňuje se však na *kustody*, které jsou víceméně záležitostí knihařskou.

Rejstřík

adverbium *koli*, 4
autograf, 1
autorizovaný opis, 1
autorská verze, 1
biblické citace /t, 5
bratrský pravopis, 1
číslice, 5
    citáty biblických knih, 5
    číslovky řadové, 5
    římské, 5
dialektismy, 1
    moravismy, 1
Dobové jazykové jevy, 2
interpunkce, 6
    citát, přímá řeč, 8
    čárka (*virgula*, *semicirculus*), 6
    čárka po, 7
    dvoučlenná perioda, předvětí a závětí, 7
    interjekce, 7
    kóla, *sententiae*, 7
    kolon, 6
    komma, 6
    několikanásobný větný výraz, 6
    otazník, 8
    parenthesis, 6
    punctum interrogationis, *punctum voti*, 6
    semicolon, 6
    souřadně spojené věty, 7
    souřadně spojené výrazy, 8
    středník, 8
    tečka, 8
    téma/réma, 7
    věta závislá a řídící, 7; 8
    vokativní výraz, 7
    volně vložený (připojený) větný člen, 7
    vykřičník, 9
kvantita souhlásek, 2
měkké p, 3
odsuvník, apostrof, 4
předložky, 4
předložky a předpony s, z a s-. z-, 3
předpona vs/vz, 3
příklonné s, 4
přísluvečné spřežky, 3
psaní slov cizího původu, 4
psaní š/ž ve slovech ježto, kdežto atd., 3
psaní vlastních jmen, 4
    biblická jména, 4
    slovanská jména, 4
psaní zdvojených souhlásek, 3
rozdělovací znaménko, 9
rukopis, 1
skupiny souhlásek, 2
slovesa s předponou (*zházíni byli*), 4
sloveso být – jsem/sem, 3
slovní spojení typu zemětřesení, 3
složeniny s předponou *arci-* a *minc-*, 3
souhlásky, 2
spojka -li, 4

velká písmena, 4
 Zásady transkripce, 1
 au, 2
 cz, cž, 1
^eu, 2
 ff, 1
 g, 1
 j, 2
 l, l, 2
 qu, 2
 rž, 2
 s], ſ], ſ, ſ, 1
 ſ], 1
 ſ], 1
 ti, di, 2
 v, 2
 w, 1
 y jako druhý komponent diftongu, 2
 zkratky, 5
 středověký zkratkový systém, 5

Obsah

Základní hlediska	
Zásady transkripce	
Závěrečné připomínky	
Rejstřík	
Obsah	

Poznámka: znaky “p” nahradit p s tečkou

¹ Srov. Mirjam Bohatcová, J. A. Komenský, *Soupis rukopisů*, Praha, NK 1957.

² O tom, kde se v cizích slovech bude g transkribovat jako j a kde jako g, rozhodne po dohodě s editorem interní redakce Díla, aby se u jednotlivých slov zachovala v celé edici jednotnost.

³ Komenského zásady pro časoměrné verše budou souhrnně vyloženy v informaci o díle k svazku 4. obsahujícím verše Komenského a jeho teoretické spisy o básnictví.

⁴ B. Bůh. J. K. Ježíš Kristus. Jk. Jezukrist. S. *Selah*. j”t jest. Izr. Izrael neb Izraelští. H. Hospodin. K. Kristus. kž. kterýž, kteráž, kteréž. odp. odpověd, odpověděl, P. Pán. p. pak. =p. pra. ”p pře. ´p. při. p pro. ř řekl. S. čl. Synu člověčí. T. p. Takto praví. t. tedy neb totiž. z. zajisté. zl. zlořečený. :]: :]: opětování předcházejících slov. A některých osob jména, jako: Abr. Abrahám. Ar. Aron. Anj. Anjel. Dav. David. El. Eliáš. Eliz. Elizeus. Eg. Egípt. Far. Farao. Filist. Filistynští. Jer. Jeremiáš. Jeruz. Jeruzalém. Ják. Jákob. Iz. Izák. Joz. Jozue. Mojž. Mojžiš. Nabuch. Nabuchodonozor. Sam. Samuel. Šal. Šalomoun etc. etc. v. w. verš (V originále tištěno týmiž typy jako ostatek Manuálu). *VSJAK XVIII. (7.), Manuálík..., ed. Jindřich Hrozný, Brno 1926, str. XXVII.*

⁵ Všechny doklady jsou citovány podle *rukopisů* uvedených spisů, uložených v Národním muzeu v Praze, resp. podle 1. vyd. *Labyrintu světa* z r. 1631. Číslice znamenají stránky.

⁶ Podle dobových *latinských* mluvníc označovala *virgula* neboli *hypostigmé* [/] krátkou pauzu za nejkratším promluvovým úsekem, *komma* neboli *semicirculus* [,] pauzu o něco delší, výraznější, oddělující větný úsek myšlenkově samostatnější. U Komenského jue v některých tisících užito obou typů čárky, jinde jen jednoho; ale i tam, kde je užito obou typů, není rozdíl mezi nimi funkčně jasný, ba oba typy se zaměňují. V rukopisech se užívalo běžně *semicirculu*.

⁷ Čárky označené (.) se v edici Díla vypustí, označené [,] se doplní.

⁸ Dvojtečka ve zkratkách slov se v edici Díla nahradí tečkou.

⁹ Viz poznámku 7.

¹⁰ Viz poznámku 7.